

ԵՄ Արևելյան գործընկերության ծրագրի ազդեցությունը ՀՀ տնտեսության վրա

Գրիգոր Ռաֆայելի Հայրապետյան, տնտեսագիտության թեկնածու, ԵՊՀ, Միջազգային տնտեսական հարաբերություններ ամբիոնի դոցենտ, էլ. փոստ grigor.hayrapetyan@yahoo.com

Վիկտորիա Լեոնիդի Հայրապետյան, տնտեսագիտության թեկնածու, Հայ-Ռուսական (Մլավոնական) համալսարան, Տնտեսության և Ֆինանսների ամբիոնի ավագ դասախոս, էլ. փոստ hayrapetyanv@rambler.ru

Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները ՀՀ-ում, Գիտական հոդվածների ժողովածու, ՀՀ ԳԱԱ Հրատարակչություն, Երևան 2013թ., Գիրք 2, էջ 210-215

Հայաստանի և ԵՄ միջև համագործակցության հիմքը դրվել է Գործընկերության և համագործակցության համաձայնագրով (Partnership and Co-operation Agreement, PCA), որը ստորագրվել է 1996թ. և ուժի մեջ է մտել 1999թ.-ից¹: 2006թ. Հայաստանը և ԵՄ միությունը ընդունեցին Եվրոպական հարևանության քաղաքականության (European Neighborhood Policy, ENP) 5 տարվա գործողությունների ծրագիրը (Action Plan): 2009թ. Հայաստանը միացավ Արևելյան գործընկերություն (ԱԳ) (Eastern Partnership, EP) նախաձեռնությանը: Արևելյան գործընկերությունը նախատեսված է ընդլայնելու համագործակցությունը ԵՄ 27 անդամ երկրների և նախկին ԽՍՀՄ եվրոպական հատվածի վեց պետությունների՝ Հայաստանի, Վրաստանի, Ուկրաինայի, Բելառուսի, Մոլդովայի և Ադրբեջանի միջև: Արևելյան գործընկերության շրջանակներում բազմակողմ համագործակցությունն իրականացվում է չորս տարբեր թեմատիկ պլատֆորմների միջոցով.

1. ժողովրդավարություն, արդյունավետ կառավարում և կայունություն,
2. տնտեսական ինտեգրում և համապատասխանեցում ԵՄ քաղաքականության հետ,
3. էներգետիկ անվտանգություն և
4. մարդկանց միջև շփումներ²

ԵՄ ԱԳ ծրագրի բանակցությունները, որոնք սկսվեցին 2010թ., ենթադրում են նոր Ասոցացման համաձայնագրի ստորագրում (Association Agreement), որը պետք է փոխարինի Գործընկերության և համագործակցության համաձայնագրին³: Ասոցացման համաձայնագիրը նպատակ ունի խորացնելու ԵՄ հետ գործընկեր երկրների քաղաքական ասոցացումը և խթանելու տնտեսական ինտեգրումը՝ ԵՄ օրենսդրության և չափանիշների հետ մոտարկման և երկուստեք շուկաներ մուտք ապահովելու նպատակով: Այս նոր համաձայնագիրը պետք է պարունակի իր մեջ միջոցառումների իրականացում, որոնք պետք է հիմք հանդիսանան Խորը և համապարփակ ազատ առևտրի համաձայնագրի (ԽՀԱԱՀ) ստորագրման համար (Deep and Comprehensive Free

¹ Համաձայնագիրը ստորագրվել է 10 տարի ժամկետով: Ըստ համաձայնագրի համապատասխան դրույթի՝ ժամկետը լրանալուց հետո այն տարեկան ինքնաբերաբար երկարաձգվում է:

² <http://www.mfa.am/hy/country-by-country/eu/> Արտաքին գործերի նախարարություն: Ինտերնետային կայքն այցելվել է 28.10.13թ.:

³ Բոլոր Արևելյան գործընկերներին առաջարկվել է ստորագրել Ասոցացման համաձայնագրեր, որոնք տարբերակվելու են համաձայն առանձին երկրների համագործակցության պահանջների և խնդիրների:

Trade Agreement, DCFTA): Այս քաղաքականությունների և ծրագրերի իրականացման համար ԵՄ տրամադրել է ֆինանսական և տեխնիկական օժանդակություն: Այսպես, 2007-2010թթ. ընկած ժամանակահատվածում ԵՄ Հայաստանին տրամադրել է 98.4 մլն. եվրո, իսկ 2011-2013թթ. 157 մլն. եվրո օժանդակություն⁴: Հայաստան-ԵՄ հարաբերություններում կարևոր տեղ է զբաղեցնում ՀՀ քաղաքացիների համար ԵՄ երկրներ մուտքի արտոնագրերի ստացման գործընթացը դյուրացնելու խնդիրը: 2012թ. փետրվարին մեկնարկել են մուտքի արտոնագրերի և հետընդունման Հայաստան-ԵՄ համաձայնագրերի շուրջ բանակցությունները: Բանակցային արդյունավետ մի քանի փուլերից հետո երկու համաձայնագրերի տեքստերը նախաստորագրվել են: Հայաստան-ԵՄ մուտքի վիզաների դյուրացման համաձայնագիրը ստորագրվել է 2012թ. դեկտեմբերի 17-ին:

2012թ. տվյալներով Հայաստանի, Վրաստանի, Մոլդովայի և Ադրբեյջանի համար ԵՄ համարվում է գլխավոր առևտրային գործընկեր, իսկ Ուկրաինայի և Բելառուսի համար ԵՄ գրավում է երկրորդ տեղը Ռուսաստանից հետո: Այստեղ, հարկ է նշել, որ չնայած ԵՄ համարվում է Հայաստանի գլխավոր առևտրային գործընկեր երկիր, ԵՄ հետ Հայաստանի արտաքին առևտուրը, հատկապես արտահանումը դեպի ԵՄ ներկայումս ունի և՛ աշխարհագրական, և՛ ապրանքային խիստ կենտրոնացվածություն: ԵՄ անդամ երկրներից Գերմանիային, Բուլղարիային, Բելգիային և Նիդերլանդներին բաժին է ընկնում ամբողջ ԵՄ արտահանման 87.3%, սակայն վերջին տարիներին նկատվում է դրական տեղաշարժեր⁵:

Չնայած ԱԳ երկրների համար ԵՄ համարվում է գլխավոր գործընկեր երկիր, այս երկրներին ԵՄ արտաքին առևտրում շատ քիչ բաժին է հասնում: Բոլոր 6 երկրների բաժին է ընկնում ԵՄ արտաքին առևտրի մոտ 2%⁶:

Բացի արտաքին առևտրային կապերից ԱԳ երկրների համար մեծ տեղ և նշանակություն ունի ԵՄ կողմից իրականացվող ներդրումները: ԵՄ կողմից ԱԳ երկրներում իրականացվող ՕՈՒՆ-ի բաժինը 2012թ. կազմել է ամբողջ ՕՈՒՆ-ի 30-80%: Ամենաշատը բաժին է ընկել Ուկրաինային, իսկ ամենաքիչը Բելառուսին: Հայաստանում ԵՄ երկրների կողմից իրականացված ՕՈՒՆ-ը կազմել են ընդհանուր օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների 49%, այդ թվում Ֆրանսիային բաժին է ընկել 40.6%, իսկ Գերմանիային՝ 8.4%⁷: Այստեղ հարկ է նշել, որ 1991-2012թթ. ընկած ժամանակահատվածում ՀՀ տնտեսության մեջ օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների ծավալով առաջին տեղում է Ռուսաստանը (2.6 մլրդ. դոլար), երկրորդ տեղում Ֆրանսիան (934.1 մլն. դոլար) և Գերմանիան(394.2 մլն. դոլար)⁸:

⁴ <http://ceas.europa.eu/armenia> Եվրոպական միություն: Ինտերնետային կայքն այցելվել է 28.10.13թ.:

⁵ www.armstat.am ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայություն, Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք:

⁶ http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/statistics/index_en.htm Եվրոպական հանձնաժողով:

Ինտերնետային կայքն այցելվել է 30.10.13թ.:

⁷ <http://www.ada.am/eng/for-investors/fdi-statistics> Չարգացման հայկական գործակալություն: Ինտերնետային կայքն այցելվել է 30.10.13թ.:

⁸ www.armstat.am ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայություն, Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2012:

ԱԳ երկրների տնտեսությունների ԵՄ ինտեգրման աստիճանն առավել պատկերավոր բացահայտելու համար մենք կօգտվենք Եվրոպական ինտեգրման ինդեքսից: Եվրոպական ինտեգրման ինդեքսը դա քաղաքացիական հասարակության մոնիտորինգի համար օգտագործվող գործիք է, որը կիրառվում է Արևելյան գործընկերության երկրների համար և ցույց է տալիս դրանց ինտեգրման աստիճանը Եվրոպային: Այս ինդեքսի հիմնական նպատակն է պահել երկրներին ճիշտ ուղու վրա և զգուշացնել, երբ երկրները շեղվում են նշված ուղուց: Կարելի է առանձնացնել ինդեքսի 3 հիմնական ուղղությունները

1. Խորը և կայուն դեմոկրատիա
2. Երկրների և տնտեսության տարեր ոլորտների միջև համեմատություն
3. Ինդեքսը փորձում է տրամադրել անկախ վերլուծություն ԱԳ երկրների և ԵՄ

համագործակցության բնագավառում

Ինդեքսը կազմվում է տարեկան կտրվածքով: Ինչպես արդեն նշեցինք այս ինդեքսը ցույց է տալիս ԵՄ ինտեգրման առաջընթացը երկու դեռևս տարբեր անկախ պրոցեսների համար՝ յուրաքանչյուր ԱԳ երկրի և ԵՄ միջև առկա կապերի ավելացում և ԱԳ երկրների ինստիտուցիոնալ ու իրավական համակարգերի մոտարկման աստիճանի բարձրացում և համապատասխանեցում ԵՄ համակարգի հետ: Սակայն հաշվի առնելով, որ քաղաքական որոշումները զգալի ազդեցություն են ունենում վերը նշված երկու պրոցեսների դինամիկայի վրա, այստեղ առանձնացվում է նաև երրորդ ուղղվածությունը՝ կառավարումը, որն իրենից ներկայացնում է ԱԳ երկրների կառավարման կառուցվածքը և քաղաքականությունը, որը ազդում է ԵՄ ինտեգրման վրա: Այսպիսով՝ ինդեքսն ունի գնահատման 3 հիմնական ուղղվածություն

1. ԱԳ առանձին երկրների և ԵՄ միջև կապերի ավելացում, որը ցույց է տալիս տնտեսական, քաղաքական և սոցիալական փոխկախվածությունը ԱԳ երկրների և ԵՄ երկրների
2. Ինստիտուցիոնալ և իրավական մոտարկման աստիճանը ԱԳ երկրների և ԵՄ միջև, որը ցույց է տալիս, թե ինչ մակարդակով է յուրաքանչյուր ԱԳ երկիր կատարում ԵՄ նախապայմանները
3. Կառավարում, որն իրենից ներկայացնում է ԱԳ երկրների կառավարման կառուցվածքը և քաղաքականությունը, որը ազդում է ԵՄ ինտեգրման վրա⁹:

Ներկայացնենք ՀՀ տնտեսության գնահատականը համաձայն այս ինդեքսի: Այսպես՝ Հայաստանը 2012թ. զգալի առաջընթաց է գրանցել դեպի ԵՄ: Տնտեսական, քաղաքական և սոցիալական փոխկապվածությամբ Հայաստանը դասվել է 4 տեղը Մոլդովայից, Ուկրաինայից և Վրաստանից հետո, իսկ ինստիտուցիոնալ և իրավական մոտարկմամբ 3 տեղը Մոլդովայից, և Վրաստանից հետո՝ առաջ անցնելով նույնիսկ Ուկրաինային: Այստեղ հարկ է նշել, որ 5 և 6 տեղերում համապատասխանաբար Ադրբեյջանը և Բելառուսն են:

⁹ European Integration Index 2013 for Eastern Partnership Countries. Civil Society Forum

Չնայած Հայաստանը գրավում է 4 տեղը համաձայն այս ինդեքսի, սակայն Հայաստանը գրանցել է հարաբերական բարձր արդյունքներ ԵՄ ծրագրերին իր մասնակցությամբ: Մյուս կողմից ՀՀ կապերը ԵՄ էներգիայի, տրանսպորտի ոլորտների և մարդկանց շարժունության հետ բավականին ցածր է:

Հայաստանը 2012թ. զգալի բարելավել է իր ինստիտուցիոնալ և իրավական մոտարկման աստիճանը: Էներգիայի, տրանսպորտի, կրթության, մշակույթի, երիտասարդության և տեղեկատվական հասարակության մոտարկման մակարդակներով Հայաստանը տարածաշրջանում զբաղեցնում է առաջին տեղը: Ինչպես նկատում ենք, էներգիայի և տրանսպորտի ոլորտներով Հայաստանի կապերը ԵՄ հետ բավականին ցածր էին, սակայն տնտեսության տարբեր ոլորտների մոտարկման աստիճանով Հայաստանը տարածաշրջանում առաջատար է:

Աղյուսակ 1 Տնտեսական և քաղաքական փոխկապվածություն

	Ուկրաինա	Մոլդովա	Հայաստան	Վրաստան	Ադրբեջան	Բելառուս
Քաղաքական երկխոսություն	0.88	0.79	0.69	0.69	0.62	0.28
Առևտուր և տնտեսական ինտեգրում	0.72	0.71	0.54	0.54	0.57	0.38
Համագործակցություն ըստ տնտեսության տարբեր ոլորտների	0.66	0.61	0.23	0.51	0.36	0.32
Օժանդակություն	0.46	0.68	0.52	0.65	0.25	0.21

Աղբյուր՝ European Integration Index 2013 for Eastern Partnership Countries. Civil Society Forum

Ինչպես նկատում ենք Աղյուսակ 1-ից, ըստ քաղաքական երկխոսություն ու առևտուր և տնտեսական ինտեգրում ցուցանիշների Հայաստանը գրավում է երրորդ տեղը Ուկրաինայից և Մոլդովայից հետո: Ավելին, այս երկու ոլորտայիններով Հայաստանի և Վրաստանի ցուցանիշները նույնն են: Ըստ տնտեսության տարբեր ոլորտների համագործակցության ցուցանիշի՝ Հայաստանը զբաղեցնում է վերջին տեղը, իսկ ըստ ստացված օժանդակության ցուցանիշի՝ երրորդ տեղը Մոլդովայից ու Վրաստանից հետո:

Աղյուսակ 2 Ինստիտուցիոնալ և իրավական մոտարկում

	Ուկրաինա	Մոլդովա	Հայաստան	Վրաստան	Ադրբեջան	Բելառուս
Խորը և կայուն դեմոկրատիա	0.60	0.75	0.59	0.64	0.31	0.27
Շուկայական տնտեսություն և ԽՀԱԱՀ	0.54	0.61	0.57	0.66	0.43	0.38
Մոտարկում ըստ տնտեսության տարբեր ոլորտների	0.60	0.65	0.62	0.59	0.53	0.35

Աղբյուր՝ European Integration Index 2013 for Eastern Partnership Countries. Civil Society Forum

Խորը և կայուն դեմոկրատիայի ցուցանիշով Հայաստանը զբաղեցնում է չորրորդ տեղը Մոլդովայից, Վրաստանից և Ուկրաինայից հետո: Շուկայական տնտեսություն և ԽՀԱԱՀ ցուցանիշով Հայաստանը զբաղեցնում է երրորդ տեղը Վրաստանից և Մոլդովայից հետո: Այստեղ հարկ է նշել, որ շուկայական տնտեսության և ԽՀԱԱՀ կնքման պատրաստվածության աստիճանով Հայաստանը առաջ է անցել նույնիսկ Ուկրաինային¹⁰: Եվ վերջապես ըստ տնտեսության տարբեր ոլորտների մոտարկման աստիճանով Հայաստանը զբաղեցնում է երկրորդ տեղը Մոլդովայից հետո:

Ամփոփելով Աղյուսակ 1 և 2-ի տվյալները կարող ենք նշել, որ Հայաստանը ԵՄ հետ ըստ տնտեսության տարբեր ոլորտների համագործակցությամբ զբաղեցնում է վեջին տեղը, սակայն ԵՄ հետ ըստ տնտեսության տարբեր ոլորտների մոտարկման աստիճանի տարածաշրջանում առաջատարն է: Այստեղ հարկ է նշել մեկ կարևոր հանգամանք: Այսպես, այլ հավասար պայմաններում, տնտեսական, քաղաքական և տեխնիկական կապերը ԵՄ հետ կարող են օժանդակել ԵՄ արժեհամակարգի փոխանցմանը և իրականացմանը: Մյուս կողմից ԵՄ արժեհամակարգին մոտ համակարգ ունեցող ԱԳ երկիրը կարող է զգալի ավելացնել ԵՄ կողմից իրականացվող ներդրումների և առևտրի ծավալները: Եթե այս փոխկապվածությունն անխափան աշխատի, ապա կարելի է ակնկալել, որ տնտեսական կապերի ավելացումը բերելու է ԵՄ արժեհամակարգի մոտարկման ավելի բարձր աստիճանի և հակառակը: Մեր պարագայում կարող ենք փաստել, որ ինստիտուցիոնալ և իրավական մոտարկման ավելացումը դեռևս չի բերել ԵՄ հետ տնտեսական և քաղաքական կապերի նկատելի ավելացման:

Հայաստանի և ԵՄ միջև Ասոցացման համաձայնագրի շուրջ բանակցությունները, որը իր մեջ ներառում էր նաև ԽՀԱԱՀ ավարտվեցին 2013թ. հուլիսին: Այնուհետև, 2013թ. սեպտեմբերին Հայաստանը ցանկություն հայտնեց անդամակցել Մաքսային միությանը (Ռուսաստան, Բելառուս, Գազախստան): Այստեղ հարկ է նշել, որ ԽՀԱԱՀ հնարավոր ազդեցությունը ՀՀ տնտեսության և դրա առանձին հատվածների վրա մանրամասն ներկայացվել է Էքորիս (Ecorys) ու Սոցիալ և տնտեսական հետազոտությունների կենտրոնի (The Center for Social and Economic Research, CASE) կողմից կատարված վերլուծության մեջ¹¹: Մյուս կողմից, չկան աշխատանքներ, որտեղ մանրամասն ներկայացված կլինեն, թե Մաքսային միությանն անդամակցության դեպքում վերջինս ինչ հնարավոր ազդեցություն կարող է ունենալ Հայաստանի տնտեսության և դրա առանձին հատվածների վրա: Այս համատեքստում հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Ասոցացման համաձայնագիրն անհամատեղելի է Մաքսային միության հետ, ԵՄ դադարեցրեց ՀՀ հետ Ասոցացման համաձայնագրի կնքման գործընթացը, որը պետք է կայանա նույն թվականի նոյեմբերին: Ավելին, ԵՄ պաշտոնապես հայտարարել է, որ շարունակելու է համագործակցել ՀՀ

¹⁰ ԽՀԱԱՀ հնարավոր ազդեցությունը ՀՀ տնտեսության վրա տես Հայաստան-Եվրամիություն Տնտեսական Հարաբերություններ, ԵՊՀ, Եվրոպական Ոսումնասիրությունների Կենտրոն, Երևան 2012:

¹¹ Trade Sustainability Impact Assessment in support of negotiations of a DCFTA between the EU and the Republic of Armenia, Ecorys, CASE, 2013. Տվյալ աշխատանքի իրականացման շրջանակներում հեղինակը հանդիսացել է հայաստանյան փորձագետներից մեկը:

հետ բոլոր այն ոլորտներում և ուղղություններով, որոնք համատեղելի են Հայաստանի ընտրության հետ: Հայաստանն իր հերթին պաշտոնապես հայտարարել է, որ պատրաստ է կնքել Ասոցացման համաձայնագիրն առանց ԽՀԱԱՀ կնքելու: Այստեղ ամբողջ հարցը կայանում է նրանում, որ առանց ԽՀԱԱՀ Ասոցացման համաձայնագիրը չի կարող համարվել ամբողջական: Արդյունքում կարող է առաջանալ երկու մակարդակ ունեցող ԱԳ ծրագիր: Առաջին մակարդակում կլինեն այն երկրները, որոնք ունեն ուժեղ քաղաքական և տնտեսական կապեր ԵՄ հետ (Ուկրաինա, Մոլդովա և Վրաստան), իսկ երկրորդ մակարդակում կլինեն Հայաստանը, Ադրբեջանը և Բելառուսը¹²: Առաջին մակարդակում գտնվող երկրները ԵՄ հետ կունենան Ասոցացման համաձայնագրեր, ազատ առևտուր և կշարունակեն մարդկանց ազատ տեղաշարժի հետ կապված բանակցությունները, իսկ երկրորդ մակարդակում գտնվող երկրները ԵՄ հետ հարաբերություններում կունենան շատ ավելի համեստ արդյունքներ:

Մեր կարծիքով, Հայաստանի նման փոքր երկիրը պետք է ակտիվորեն մասնակցի համաշխարհային տնտեսության մեջ ընթացող տարածաշրջանային ինտեգրացիոն գործընթացներին: Հայաստանը համարվում է փոքր երկիր և ունի բավականին սահմանափակ շուկա (ոչ տարողունակ) և հետագա տնտեսական աճի ապահովումը միանշանակ կախված է Հայաստանի տարածաշրջանային ինտեգրացիոն գործընթացներին մասնակցության մակարդակից: Այստեղ կարևոր է նշել մեկ կարևոր հանգամանք: Տարածաշրջանային ինտեգրացիոն խմբավորումների հետ համագործակցությունը չպետք է կրի զուտ քաղաքական բնույթ, այլ դա պետք է հիմնավորված լինի արդեն առկա տնտեսական կապերով: Ինչպես մենք նկատեցինք, Հայաստանն ունի զարգացած տնտեսական և քաղաքական կապեր ԵՄ հետ և զգալի բարելավել է իր ինստիտուցիոնալ և իրավական մոտարկման մակարդակը ԵՄ հետ: Այս պարագայում կարծում ենք, որ ԵՄ հետ Ասոցացման համաձայնագրի կնքումը շատ ավելի մեծ արդյունքներ կապահովեր Հայաստանի տնտեսության համար երկարաժամկետ հատվածում, քան Հայաստանի Մաքսային միությունն անդամակցությունը, քանի որ առաջինը շատ ավելի զարգացած ինտեգրացիոն խմբավորում է, քան երկրորդը: Ավելին, ԵՄ սովորաբար նպատակային ծրագրերով ֆինանսական և տեխնիկական օժանդակություն ու խորհրդատվություն է տրամադրում իր հետ համագործակցող երկրներին դրանց տնտեսության տարբեր ոլորտներում առկա հիմնախնդիրների լուծման համար:

Անոտացիա

Տվյալ հոդվածի շրջանակներում քննարկվել է ԵՄ Արևելյան գործընկերության ծրագրի ազդեցությունը ՀՀ տնտեսության վրա: Աշխատանքում ներկայացվել է, թե ինչ է իրենից ներկայացնում այդ ծրագիրը, ինչ ինստիտուցիոնալ և իրավական բարեփոխումներ է իրականացրել

¹² Nicu Popescu “Behind – and beyond – Armenia’s choice” EU Institute for Security Studies, 2013.

Հայաստանն այդ ծրագրի շրջանակներում, ինչպես նաև ներկայացվել է, թե ինչ տեղ և դիրք է զբաղեցնում Հայաստանը ծրագրին անդամ մյուս երկրների շարքում:

Summary

At the framework of this paper the impact of EU Eastern Partnership program to Armenian economy is considered. In this work we presented the aim of this program, what kind of institutional and legislation reforms implemented Armenia in the framework of this program as well as showed the place and role of Armenia comparing to other countries which are the participants of this program.